

2.13. RASPAD SUSTAVA II.

- Marxov pojam prakse* zahtjev da filozofija mijenja svijet, a ne da ga samo tumači; odnos filozofije i svijeta; teorija - praksa; ozbiljenje filozofije;
- Opiranje sustavskomu mišljenju* čovjek - svijet; povijest, dijalektika, revolucija; nada; kritika svega postojećeg;
- Suvremeno mišljenje na tragu Murxa (Bloch i frankfurtski krug)* utopija; "kritička teorija društva"

2.14. POZITIVIZAM

- Pozitivizam 19. stoljeća* "kako", a ne "zašto"; primat metode; činjenice;
- Logički pozitivizam 20. st.* "antimetafizička" metafizika;
- Filozofija znanosti* princip verifikacije;
- Filozofija jezika*
- Odbacivanje metafizike*
- Činjenica*
- Iskaz je smislen, ako je empirijski provjerljiv*
- Znanstvena filozofija*

2.15. PRAGMATIZAM

- Praktično djelovanje i praktična korist kao kriterij smislenosti i vrijednosti neke teorije* pragmatizam; pragmatična teorija istine;

2.16. FENOMENOLOGIJA I ONTOLOGIJA

- (Husserl, Heidegger, Hartmann)*
- Intencionalnost svijesti* intencionalnost svijesti;
- Fenomenologija metoda*
- Filozofija kao "stroga znanost"* mišljenje bitka;
- Kritika zapadnoeuropske metafizike i korjenito novo postavljanje pitanja o bitku* autentičnost egzistencije; bitak i vrijeme; istina/neskrivnost; slojevi bitka: anorganski, organski, duševni, duhovni; načini bitka: idealni i realni
- Nova ontologija: od anorganskoga do duhovnoga*

2.17. FILOZOFIJA EGZISTENCIJE

- (Jaspers, Sartre)*
- Antiteza racionalizmu, filozofiji apsoluta i pozitivizmu* egzistencija prethodi esenciji;

Egzistencija - osobit način opstanka svojstven čovjeku kao iznimnom biću u svijetu bića

- Iskustvo tjeskobe* tjeskoba, mučnina;
- Sloboda i odgovornost pojedinca;* sloboda; odgovornost
- Autentična egzistencija* samoodređenje

2.18. ČEMU JOŠ FILOZOFIJA?

- Nesavršenost svijeta i čovjeka* raspad filozofije totaliteta;
- Pouka povijesti filozofije*
- Filozofsko kritičko propitivanje* tehnika, tehnologija;
- Suvremene tehnike i njene instrumentalnosti* "instrumentalni um";
- Potreba čovjeka da uvijek iznova propituje bitna pitanja i smisao svoje egzistencije* upućenost na filozofiju, ali i na umjetnost, religiju i znanost

III. DIDAKTIČKE UPUTE

Nastava filozofije mora biti utemeljena na biti same filozofije. U svojoj biti, filozofija je traženje, istraživanje, traganje za smislom. Ona je napor otkrivanja, raspravljanje, uvjeravanje, pobijanje i dokazivanje. Zato nastava filozofije, hoće li da ostane vjernom biti filozofije, mora kao filozofija sama biti traganje i dijalog, a nikako monolog. Težište nastave filozofije treba biti u otkrivanju i propitivanju problema, u otvaranju pitanja, traženju i obrazlaganju odgovora, a ne u odgovorima samim. Važno je razumijevanje pitanja, obrazloženost odgovora i upitnost toga odgovora.

U filozofiju i filozofski način mišljenja zato treba uvesti izravnim proučavanjem djela velikih mislilaca, odnosno sustavnim proučavanjem izvornih filozofskih tekstova.

Nastavu filozofije treba usredotočiti na razmatranje učenja najvećih mislilaca i tako pratiti razvoj filozofskih ideja i problema, vodeći računa o nastanku tih ideja i problema u određenim kulturnim sredinama i o njihovu utjecaju na različite oblike čovjekove djelatnosti. Zato nastavni program ne predviđa odustajanje od sistematske povijesti filozofije, ali predviđa ograničavanje na izučavanje prevladavajućih filozofskih problema pojedinih razdoblja i upoznavanje s njihovim rješenjima u reprezentativnim filozofijskim sustavima. Da se osigura ostvarenje takvoga programa, treba izbjeći detaljnije bavljenje pojedinim filozofima - misli pojedinih filozofa izučavaju se, ako su primjerne za osvjetljavanje nekoga osnovnog filozofskoga problema - a usmjeriti se na važna pitanja, koja se javljaju u pojedinim epohama razvoja filozofskoga mišljenja. Od početka treba upućivati učenike na razumijevanje filozofskih problema prošlosti sa stajališta suvremenoga mišljenja i suvremenoga senzibiliteta, a izučavanje povijesti filozofije usmjeriti na ono najvažnije, bez čega ne bi bilo moguće razumijevanje suvremene filozofije.

II. inačica programa

I. SVRHA I CILJ

Mediterransko-zapadna kultura izgrađena je na čovjekovim djelatnostima, kojima se bave znanost o riječi, znanje o broju i znanje o smislu. Treću vrstu znanja izgrađuje filozofija. Cilj upoznavanja učenika sa zapadnom filozofijom jest uvesti ih u višemilenijska pronalaženja odgovora na pitanje o temeljima porijekla svijeta, o načinima stjecanja i utvrđivanja izvjesnosti znanja te, na osnovi svega toga, traganja za smislom ljudskoga postojanja. Uz ta klasična filozofska pitanja, u ovom je programu velika pozornost posvećena upoznavanju učenika s osnovnim temama suvremene filozofije.

II. PROGRAMSKA GRADA

1. ZADACJE:

Nastava filozofije treba učenike potaknuti na razmišljanje o pitanjima, koje postavlja suvremena filozofija temeljeći ih na pitanjima što su ih već postavili klasični filozofi.

2. SADRŽAJI:

I. DIO

2.1. ŠTO JE FILOZOFIJA (Uvod)

- 2.1.1. Poteškoće određenja pojma i predmeta filozofije
-Izvori filozofije: čuđenje, potresenost; sumnja. Odluke antičkog, srednjovjekovnog, novovjekovnog i suvremenog shvaćanja filozofije.
-Odnos filozofije i religije, filozofije i znanosti, filozofije i umjetnosti.

Pojmovi: filozofija, čuđenje, sumnja.

- 2.1.2. Filozofijski problemi i filozofijske discipline: ontologija, spoznajna teorija, etika, estetika, filozofijska antropologija.
Plan pristupa: uvod u filozofiju + izbor tema iz suvremene filozofije.

Pojmovi: filozofija, znanost, religija; odnos među njima.

2.2. ŠTO JE "SVIJET"? (ONTOLOGIJA)

- 2.2.1. Platon: razlikovanje svijeta ideje od pojavnoga svijeta.

Pojmovi: svijet, ideja, javni svijet.

Aristotel: prevladavanje dvojstva svjetova: jedinstvo općeg i pojedinačnog, biti i pojave, ideje i realnih stvari, esencije i egzistencije.

Pojmovi: idealizam, pojava i bit (esencija); njihovo jedinstvo tvar i oblik, potencija i akt; kretanje i svrhovitost.

Tomá Akvinski: Bog kao jedini nužni bitak. Bog je čisti akt, njegova esencija oduhvaća egzistenciju.

Pojmovi: nužni bitak Boga.

- 2.2.2. Giordano Bruno: panteizam. Priroda je Bog u stvarima

Pojam: panteizam.

Spinoza: Sugestija je nužno jedna: Bog ili priroda, natura, naturans. Ponovno osamostaljenje (laiciziranje) filozofije.

Pojmovi: jedinstvenost supstancije, monizam

Prosvjetiteljski mehanicistički materijalizam.

Pojam: mehanicistički materijalizam.

- 2.2.3. Hegel: apsolutni idealizam i panlogizam: ideja je bitak i bit svega. Cjelina i sistem.

Pojmovi: apsolutni idealizam, panlogizam.

Ruder Bošković: dinamistički atomizam u odnosu na stvarni.

Anticipacija rezultata i pojmova suvremene fizike i koncepcija suvremene filozofije prirode.

Pojmovi: dinamički atomizam.

Naznaka o ontološkim problemima suvremene filozofije: Nicolai Hortmann: od anorganskoga do duhovnoga.

2.3. ŠTO JE SPOZNAJA? (Spoznajna teorija)

2.3.1. Počeci.

- Demokrit: mračna (osjetilna) i svijetla (umna) spoznaja,
- spoznajemo osjetilima i umom.

Pojmovi: osjetilna i umna spoznaja.

- Sokrat/Platon: znanje (doxa) i mnijenje (episteme): um iznad osjetila, ideja iznad pojavnosti.

Pojmovi: znanje i mnijenje.

- Tertulijan: dvije istine: znanje i vjera. "Vjerujem, jer je apsurdno"

Pojmovi: znanje i vjera; dvije istine.

2.3.2. Novovjeka razmatranja

- Locke kao utemeljitelj suvremene spoznajne teorije: o porijeklu, sigurnosti i opsegu ljudske spoznaje. Ideje potječu iz iskustva: empirizam

Pojmovi: novovjekovna spoznajna teorija; empirizam.

- Descartes: metodička sumnja; jedina izvjesnost je misleći subjekt. Urodene ideje, djelatnost uma: racionalizam.

Pojmovi: mislim, dakle jesam; racionalizam.

- Kant: nadilaženje spoznajnoga antagonizma empirizma i racionalizma. Transcendentalizam: spoznajemo sukladno vlastitim spoznajnim moćima. Dvanaest kategorija te prostor i vrijeme apriorni su svakom iskustvu; stvar po sebi kao granica spoznaje.

Pojam: transcendentalizam; stvar po sebi.

- W. James: pragmatizam kao metoda pronalaženja istine.

Pojam: pragmatizam.

- Naznake o kasnijim preobrazbama koncepcije spoznaje: filozofija znanosti, filozofija jezika.

2.4. ŠTO JE MORALNO DOBRO? (Etika I)

- Aristotel: kontemplacija kao najviše dobro; sreća je djelovati prema srednjoj mjeri, između krajnosti.

Pojmovi: moral, sreća, umjerenost.

- Epikur: hedonizam, izbjegavanje boli.

Pojam: hedonizam.

- Seneka: stoički ideal mudraca.

Pojmovi: stoa, mudrac.

- Kršćanstvo: moralno je ljubiti bližnjega svoga i slijediti zapovijedi Božje; moralni su zakoni čovjeku kao Božjem stvoru zadani; nagrade i

FILOZOFIJA

I. inačica programa

SVRHA I CILJ

Cilj je nastave filozofije da učenike uvede u filozofski način mišljenja i razvije njihovu sposobnost kritičkoga pristupa svijetu.

Program je koncipiran kao povijesno-problemski predmet, a težište je na uvodu u filozofiju i na pregledu suvremene filozofije.

Uvod u filozofiju treba učenike na temelju njihova životnog iskustva i osjećanja problema ne samo uputiti u filozofski rječnik (učenici trebaju svladati osnovno filozofsko nazivlje), nego ih odmah uvoditi u filozofski način mišljenja. Problematizira li se već prvi osnovni (terminološki) uvod, bit će metodološki primjeren suštini filozofije. Određenja filozofijskih disciplina, osnovnih pravaca, pojmovna i problema trebaju biti odmah potkrijepljena pozivanjem na određena povijesna određenja i rješenja iako da uvod bude problemski povezan s povijesnošću filozofije. Nastavu valja već u uvodu utemeljiti na analizi izvornih filozofskih tekstova.

Uvođenje u osnovne oblike suvremene filozofije treba približiti učenicima duh našega doba, u kojemu silan razvoj prirodnih znanosti i velik tehnički napredak te društvene krize dovede u pitanje temeljne pretpostavke zapadnoeuropske filozofije.

PROGRAMSKA GRAĐA

1. ZADACI:

Zadaci su nastave filozofije da učenike:

- uvede u problematiku filozofije,
- upozna ih s glavnim etapama u razvitku filozofske misli, kao bitnom dijelu sveukupne povijesti kulture,
- suoči ih s osnovnim problemima suvremene filozofije.

2. SADRŽAJI:

2.1. UVOD U FILOZOFIJU

Što je filozofija?	pitanje smisla, pitanje o svijetu i o čovjeku;
Izvori filozofije	sumnja, udivljenje, potresenost, komunikacija;
Odnos filozofije i religije, filozofije i znanosti, filozofije i umjetnosti. Filozofijske discipline (problemi i osnovni pojmovi)	
Metafizika i ontologija	biće, bit, bitak; monizam, dualizam, pluralizam; materijalizam, idealizam;
Antropologija	čovjek, sloboda, (priroda);
Epistemologija	spoznaja, izvori spoznaje, istina; empirizam, racionalizam;
Etika	moral, savjest, dužnost, načelo;

<i>Estetika</i>	lijepo, umjetničko;
<i>Povijest filozofije kao filozofijska disciplina</i>	povijest filozofije; kriteriji-vrednovanja

2.2. KOZMOLOŠKO RAZDOBLJE GRČKE FILOZOFIJE

Počeci filozofije

Filozofija i mit

Filozofijske "škole"
(*Miletska škola, pitagorejci, Heraklit, Parmenid, Demokrit*)

Učenje o prauzroku (pratvari, supstanciji) kretanju i spoznaji

pratvar, prauzrok (arhe); bitak i nebitak: monizam; bivanje, kretanje; elementi, sile; kozmos, logos; harmonija svijeta; spoznaja: mnijenje i znanje

2.3. ANTROPOLOŠKO RAZDOBLJE GRČKE FILOZOFIJE

(*Sofisti, Sokrat*)

"Čovjek je mjera svega";

Promjena filozofskog interesa

moral, etika;

Čovjek u središtu

Spoznajna problematika

senzualizam. spoznajni relativizam;

Etička problematika

Odnos prirode i odredbe

Spoznajni i etički relativizam

etički relativizam,

Pojmovno znanje i etički intelektualizam

pojmovno znanje i umni uvid; etički intelektualizam;

Odgajateljska uloga filozofije

indukcija, definicija; ironija, majeutika;

2.4. SISTEMSKO RAZDOBLJE GRČKE FILOZOFIJE

Platonovo razlikovanje dvaju svjetova

Učenje o idejama (ideji dobrog i lijepog), erosu, umnoj spoznaji, idealnoj državi

idealizam: pojava i bit; eros: idealna država; sklad vrlina (krepost);

Aristotelova sinteza grčkog iskustva

Prevladavanje dvojstva svjetova

jedinstvo pojave i biti;

Učenje o stvari i obliku

tvar i oblik, potencija i akt;

Jedinstvo pojave i biti
Metafizika
Sustav razvoja

kretanje, svrhovitost;

Teleologija

Etika zoon politikon;
funkcija tragedije - katarza;

Veliki sustavi potvrđuju povezanost metafizičke, antropološke, gnosofoske, etičke, estetičke, političke problematike

2.5. ETIČKO RAZDOBLJE HELENISTIČKO-RIMSKE FILOZOFIJE

Usmjerenost na praktično-etičku problematiku

Ideal mudraca i duševni mir u stoika, epikurejaca, skeptika blaženstvo
nepomućenosti (ataraksija);
samodostatnost (autarkija);
hedonizam;
suzdržavanje (epohe)

2.6. Religiozno razdoblje helenističko-rimske filozofije

Novoplatonizam odnos filozofije i religije;
Platonov sustav emanacije ekstaza;

2.7. KRŠĆANSTVO I FILOZOFIJA SREDNJEGA VIJEKA

(Augustin, Abelard, Scotus, T. Akvinski)

Pojava kršćanstva

Dva svijeta: javni svijet i Carstvo Božje eshatologija;

Filozofijske osnove ranoga kršćanstva dualizam tijela i duha;
etika ljubavi;

Potreba izgradnje filozofijskog sustava religija i filozofija,
"filozofija-služavka teologije"

Patristika

Teocentrizam nužni bitak Boga;
dokazi Božje egzistencije;

Problem odnosa vjere i uma odnos vjere i uma;

Rasprava o problemu univerzalija nominalizam, realizam

2.8. FILOZOFIJA RENESANSE

(Bruno, hrvatski renesansni mislioci - Petrić)

Oslobodenje od tutorstva Crkve i primata teologije Preporod, reformacija;
vjera - razum;

Izgradnja novoga, ljudskoga gledišta panteizam;
beskonačnost i mnoštvo svjetova; homo faber;

(Preporod znanosti i umjetnosti) hrvatski renesansni mislioci

2.9. EMPIRIZAM I RACIONALIZAM

(Bacon, Descartes, Spinoza, Locke, Hume)

Problem metode empirizam i racionalizam;
indukcija i dedukcija;

Utjeljenje spoznajne corije

Suprotstavljenost i jednostranost

"Mislim, dakle jesam";
začeci samosvijesti;
"Nema ničega u razumu,
što prije toga nije bilo u osjetilima";
skeptizam;

Njihove konzekvencije otvaraju mogućnosti nove sinteze

pojam supstancije
(dualizam, monizam,
pluralizam);

Bog - priroda problemi države, društvenoga ugovora i suvereniteta

panteizam;
društveni ugovor;
neotuđivost suvereniteta;
podjela vlasti;
"čovjek je čovjeku vuk"

2.10. FILOZOFIJA PROSVJETITELJSTVA

Vjera u razum (Vjera u budućnost i kritika prošlosti)

razum - najviši sudac i vodič;
nepovjesni pristup povijesti;

Antimetafizička i prosvjetiteljska usmjerenost

enciklopedija;

deizam, materijalizam,
mehanicizam, determinizam,

Filozofija odgoja

Boškovićev dinamički atomizam

anticipacija pojmova
suvremene fizike

2.11. NJEMAČKI KLASIČNI IDEALIZAM

(Kant, Hegel)

Kantova kritička sinteza racionalizma

kriticizam; empirizma i

Obrat u spoznajnoj teoriji

spoznajni problemi;
kopernikanski obrat;
pojave - stvar o sebi;
transcendentalna analiza;
kategorije i ideje; um i razum;

Kritika heteronomne etike i pokušaj izgradnje autonomne etike

etika; kategorički imperativ;
sloboda;

Estetika dijalektika i spekulacija;

samosvijest;

Hegelov apsolutni idealizam

povijest;

Enciklopedijski filozofski sustav

panlogizam; istina je
cjelina;
mišljenje negativiteta

Povezanost i bogatstvo ontoloških, spoznajno-teorijskih, etičkih, estetičkih i drugih filozofskih problema, koji postaju polazištem za dijalog i antitezu u slijedu novije i suvremene filozofske misli

2.12. RASPAD SUSTAVA I.

(Kierkegaard, Nietzsche)

Različiti filozofijski pravci posthegelovskoga razdoblja dovođe u pitanje temeljne pretpostavke novovjekovne filozofije i moć novovjeke znanosti

kriza racionalizma;
volja - razum;
volja za moć;
nadčovjek

kazne u zagrobnom životu ovisno o djelovanju u ovozemaljskoj egzistenciji.

Pojmovi: *Sveto pismo i moralne zapovijedi.*

– J.Bentham: moralno dobro je ono što je korisno.

Pojam: *utilitarizam.*

2.5. VRLJEDNOSTI I VRLINE (Etika 2)

– Sokrat: znanje je vrlina.

Pojam: *vrlina.*

– Kant: Kategorički imperativ proizlazi iz zakona uma; čovjek je moralno i stoga autonomno biće; moralno i legalno.

Pojmovi: *kategorički imperativ; čovjek kao samozakonodavac morala; autonomno biće.*

– Hegel: pravo preuzima sistemsko mjesto morala.

Pojam: *filozofija prava.*

2.6. SLOBODA I ZAJEDNICA (Etika 3)

2.6.1. Fysis i nomos.

– Sofisti: zakon je silnik nad prirodom čovjeka

– Platon: zakoni su mjera života u zajednici.

Pojmovi: *prirodno stanje i zakon.*

2.6.2. Država i sloboda - društveni ugovor

Pojam: *društveni dogovor.*

– Spinoza: odvajanje crkve i države.

Pojmovi: *crkva i država.*

– Hobbes: država kao negacija (egoistične) slobode svojstvene prirodnom stanju.

Pojmovi: *prijelaz iz prirodnoga u civilno stanje.*

– Looke: izobrazba za civilno stanje - prosvjetiteljstvo; država kao jamac vlasništva i civilnoga društva.

Pojmovi: *prosvjetiteljstvo; privatno vlasništvo, civilno društvo.*

– trostruka podjela vlasti (Locke, Montesquieu).

Pojam: *podjela vlasti.*

– suverenost naroda (Locke, Rousseau).

Pojam: *suverenost naroda.*

2.6.3. Sloboda i povijest

– Hegel: umna država u kojoj se ozbiljuje sloboda, cilj je povijesnoga razvoja.

Pojam: *država.*

– Marx: "carstvo nužnosti" i "carstvo slobode"

Pojmovi: *carstvo slobode.*

– J.S.Mill: o granicama vlasti društva nad pojedincem.

Pojmovi: *liberalizam: vlast društva nad pojedincem svesti na najmanju moguću mjeru.*

2.7. LIJEPO I UGODNO (Estetika)

Kasno nastala estetika: Baumgarten-disciplina/znanost o osjetilima; učenje o osjetilnom opažanju; učenje o lijepom. Umjetnost kao eminentno područje lijepog.

– Kant: lijepo i uzvišeno.

Pojam: *uzvišeno*

– Hegel: umjetnost kao osjetilno predstavljanje ideje,

– Schiller: dobar građanin postaje se putem estetičke izobrazbe; lijepo i dobro; lijepo kao dobro, kao ugodno.

Pojam: *estetička izobrazba.*

– Kasni Schelling: estetičko obuhvaća ono, što je diskurzivnom mišljenju nedostupno.

Pojam: *naddiskurzivna priroda umjetnosti.*

2.8. ŠTO JE ČOVJEK (Antropologija)

2.8.1. Filozofijska antropologija kao zasebna disciplina o prirodi čovjeka nastaje kasno. Vrlo rana razmatranja o čovjeku.

Pojmovi: *filozofijska antropologija; priroda čovjeka.*

– Sofisti: Čovjek je mjerilo svih stvari.

Pojam: *homocentrizam.*

– Sokrat: Čovjeka odlikuje umna spoznaja,

– Platon: požudni, voljni i umni dio duše.

Pojam: *dijelovi duše*

– Kršćanstvo: dvojstvo duše i tijela

Pojam: *dualizam duše i tijela*

– Augustin: povijest kao borba dobra i zla, kraljevstva nebeskoga i zemaljskoga.

Pojam: *borba dobra i zla*

2.8.2. G. Bruno: Čovjek je homo faber

Pojam: *homo faber.*

– Prosvjetiteljski mehanicizam: ljudsko tijelo je stroj.

Pojam: *čovjek-stroj.*

– Kant: Čovjek kao umno biće postoji kao svrha po sebi, a ne kao sredstvo. Sloboda, samoodređenje i samoodgovornost čovjeka.

Pojmovi: *samosvrhovitost i (samo)odgovornost čovjeka.*

– Hegel: čovjek samo samosvijest: čovjekovo samostvaranje.

Filozofija duha - filozofijska antropologija.

Pojmovi: *samosvijest; samoproizvođenje.*

– Naznake problema smisla čovjekove egzistencije kao središnje problematike u suvremenoj filozofiji: Max, Scheler, filozofija, egzistencije, personalizam

Pojmovi: *filozofija egzistencije, personalizam.*

2.9. SMISAO EGZISTENCije

Sreća kao filozofijski pojam.

Osobne (individualno zrenje, moralno vladanje) i društvene (društvo urediti po umnim-moralnim-zakonima; sklad općega i pojedinačnog) pretpostavke sreće.

Kršćanski/eshatološki odgovor: obećanje života u Raju kao nagrade za krijepost u ovozemaljskoj egzistenciji.

Pojam: *eshatologija.*

Filozofija: traganje za smislom života nastaje iz spoznaje o smrtnosti ljudskoga bića.

Pojmovi: *smisao života, svijest o konačnosti egzistencije.*

2.10. Klasični filozofski problemi

Sustavno mišljenje:

– Platon i Aristotel kao početnik: metafizika kao traganje za izapojavnim

Pojam: *metafizika.*

- ontologija kao središnja filozofijska disciplina iz koje se izvode ostale osobine bića

Pojam: temeljnost ontologije.

- Hegel: istina je cjelina i moguća je jedino u obliku sustava.

Pojmovi: cjelina, filozofijski sustav, enciklopedija filozofijskih znanosti.

- Nagovještaji kasnijih zbivanja. Kant i deontološke teorije morala. Marx: bit povijesnoga kretanja umjesto filozofijske (spekulativne) (re)konstrukcije cjeline. Filozofija egzistencije: prednost problema egzistencije nad problemima prirode/svemira. Analitička filozofija.

Pojmovi: deontologizacija morala; filozofija egzistencije.

II. DIO

Odabrani problemi suvremene filozofije

2.11. FILOZOFIJA MATEMATIKE

- 2.11.1. Što su matematički objekti? Što je točka ("Ono što nema dijelova", Euklid)? Što je broj? Matematički objekti su "opisi" fizičkoga svijeta, apstrakcije skinute s fizičkih predmeta. Zbilja ima matematički ustroj ("Knjiga prirode pisana je matematičkim jezikom", Galilei). Matematika pruža model zbilje. Matematički objekti su ideje u našem duhu, s korelatom ili bez njega u zasebnom svijetu ideja (platonizam). Kako onda matematika biva primjenljiva? Radi li se o preetabriranoj harmoniji? Operacionalistička definicija broja: "Jedinica je broj, koji pri množenju ostavlja druge brojeve nepromijenjenima". Proširenje skupa prirodnih brojeva (negativni brojevi, nula, iracionalni brojevi). Problem matematičke egzistencije.

Pojmovi: matematički objekti; točka, broj matematika-zbilja definicija broja, priroda broja

- 2.11.2. Matematika kao logički sustav Geometrija kao logički ustroj: Euklidovi "Elementi". Aksiomi shvaćeni kao očite činjenice, *clare et distincte*. Geometrijski dokaz. Peti postulat ili postulat o paralelama. Geometrija Riemana i Lobočevskog. Što se zbiva s očitošću postulata? Geometrija i prostor. U kojem prostoru, odnosno u kojoj geometriji živimo (Gauss)? Apstraktna logička forma i njena interpretacija. Svijet kao model formalnoga sustava. Relativiziranje Kanta; teorije relativnosti (opća i posebna) i različite geometrije.

Pojmovi: matematika kao logički sustav, geometrija-zbilja, Riman, Lobočevski, geometrija prostora, vrste prostora, teorija relativnosti.

- 2.11.3. Apriorno i aposteriorno, analitičko i sintetičko znanje. Definicija apriornih, aposteriornih, analitičkih i sintetičkih istina (sudova). Kakav je položaj geometrijskih postulata. Apriorne istine i deduktivna metoda u znanosti (Descartes). Aposteriorne istine i induktivna metoda (Bacon). Znanost kao znanost kombinacija dviju metoda i istina (Newton).

Problem utemeljivanja znanstvenih istina. Nepouzdanost indukcije (Hume) i tautologija dedukcije. Opovrgljivost univerzalnih iskaza (Popperov falsifikacionizam). Potvrđljivost singularnih iskaza (Carnapov verifikacionizam). Problem znanstvene istine: istina kao korespondencije sa zbiljom, istina kao koherencija s temeljnim stavovima, istina kao provjerljivost, odnosno uspješnost. (Literatura: Stephen F. Barker, Filozofija matematike; Šikić, Suvremena filozofija matematike).

Pojmovi: vrste znanja; vrste istina, postulat, geometrijska znanost, znanstvena istina i njeno utemeljenje, falsifikacionizam; verifikacionizam.

2.12. FILOZOFIJA ZNANOSTI

- 2.12.1. Empirijsko i teorijsko u znanosti. Znanost kao u jeziku otjelovljeno znanje izvan prostora i vremena i znanost kao povijesna ljudska djelatnost. Podjela jezika u znanosti na jezik opažanja i jezik teorije. Utemeljenost znanosti u opažanju kao svodenje ili prevodenje jezika teorije u jezik motrenja eksplicitnim definicijama i pravila korespondencije. Osiromašenje jezika znanosti u ovoj pozitivističkoj interpretaciji, nužnost uvođenja implicitnih definicija i raspad programa. Neodređenost prevodenja, inficiranost opažanja teorijom i holističko poimanje teorije (Quine). Odnos teorija u vremenu: obuhvaća li nova teorija staru ili su one neusporedive cjeline (Kuhn)? Razvoj znanosti i "pesimistička indukcija".

Pojmovi: znanost; empirijsko i teorijsko u njoj, "jezik opažanja", "jezik teorije", implicitna definicija, holističko poimanje teorije, odnos između nove i stare znanstvene teorije.

- 2.12.2. Položaj znanstvenih teorija. Znanstveni realizam kao tvrdjenje da teorijskim pojmovima zrele znanosti odgovara "nešto" u realnosti (Galileo, Einstein). Instrumentalizam kao tvrdjenje da teorijski pojmovi služe samo kao sredstvo za uređivanje našega iskustva i predviđanje budućih iskustava (Kardinal Belarmino, Mach). Karakter klasične fizike: determinizam (Laplace) i logicizam. Svijet je logički (matematički) uređen i predvidljiv. Karakter suvremene fizike: indeterminizam (Heisenberg) i probabilizam. U stanju smo predviđati samo vjerojatnosti mogućih događaja, priroda se ne da potpuno kontrolirati. (Literatura: Hans Reichenbach, Radanje naučne filozofije).

Pojmovi: znanstveni realizam; instrumentalizam, pojmovi: uređivanje iskustva i predviđanja budućih događaja, determinizam, logicizam, indeterminizam, probabilizam.

2.13. FILOZOFIJA JEZIKA

- 2.13.1. Jezik, spoznaja, zbilja. Okretanje filozofije jeziku: "rastakanje" filozofijskih problema u pitanju o smislenom i nesmislenom iskazu, "razgratčenje" znanosti i filozofije. Filozofijska raščlamba jezičnoga izričaja, filozofija običnoga jezika (Ayer).

Odnos spoznaje prema zbilji kao odnos jezika prema zbilji.
Istinitost i referencija. Semantika, odnos znaka i označenoga.
Jezik kao "slika" ili "model" zbilje: Wittgenstein, Logičko-filozofski traktat.
Klasične teorije značenja.

Pojmovi: filozofija jezika; filozofija običnog jezika semantika; jezik kao "slika" zbilje; teorija značenja.

2.13.2. Jezik kao sustav.

Razlikovanje značenja kao referencije i kao smisla. Smisao kao mjesto u jezičkom sustavu, povezivanje značenja s cjelinom kao mjesto u jezičnom sustavu, vezanje značenja uz cjelinu izričaja (Frege). Novije teorije značenja (Quine). Logička struktura jezika. Umjetni jezici. Sintaksa kao odnos znaka prema znaku. Strukturalizam (F. de Saussure) i transformacijska gramatika (Chomsky). Pragmatika. Značenje i uporaba jezika. Jezik kao jezična igra: Wittgenstein, Filozofska istraživanja.

Pojmovi: referencija, smisao, prirodni i umjetni jezik, sintaksa, ustroj, strukturalizam, pragmatika; jezična igra.

2.13.3. Jezik kao medij odnošenja prema svijetu.

Jezik kao diskurs. Jezik kao interpretacija zbilje. Kroz jezik uvijek dohvaćamo već interpretirani predmet.
Teorije interpretacije, hermeneutički krug razumijevanja (Gadamer).
Heidegger: jezik je kuća bitka.

Pojmovi: diskurs; tumačenje, hermeneutika

2.14. RASPAD FILOZOFLJSKOG SUSTAVA (I): Marx i marksizam

2.14.1. Postajanje filozofije praktičkom.

Prosvjetiteljstvo: Filozofija zahtijeva razložnost i umnost te traži njihovo ozbiljenje: filozofija postaje praktičkom i hoće van iz sebe.
Marx: Filozofi trebaju mijenjati svijet.
Nesistemska misao; kritika kao metoda izlaganja
Konceptija čovjeka - konceptija povijesti-revolucija/komunizam.

Pojmovi: ozbiljenje filozofije, filozofija i mijenjanje kritika kao metoda, Marxov pojam čovjeka, povijesti, revolucije.

2.14.2. Oporba između tendencija sistemske refilozifikacije i kritičkoga promišljanja biti epohe.

Marksistička filozofska misao.
Mladi Lukacs: povezanost "teorije" i "prakse".
E. Bloch: nada kao temelj ljudskoga opstanka.
"Frankfurtska škola": Filozofijska analiza društvenog stanja.

Pojmovi: marksizam; teorija-praksa; nada; kritička teorija društva

2.15. RASPAD FILOZOFLJSKOG SUSTAVA (II.): Filozofija egzistencije

Kierkegaard: primat egzistencije i njenih problema; tjeskoba i strah; ironija.
Nietzsche: Razvoj zapadne metafizike slijedi iz antičkoga raskola filozofije. Čovjek kao biće razuma i čovjek kao biće poriva/volje; (nat)čovjek u harmoniji s prirodom/svemirom.
Heidegger: filozofija egzistencije. Zaborav biti bivstvovanja analitika tubivstvovanja.

Sartre: bačenost u svijet i samoodređenje; egzistencija.

Pojmovi: egzistencija, tjeskoba, ironija, dionizijsko, apolonsko, natčovjek, samoodređenje, (samo)odgovornost.

2.16. ESTETIZACIJA EGZISTENCIJE

Kant: lijepo kao osnova rasuđivanja. Obrat u ukusu: estetika ružnoga. Moderna umjetnost: preokupiranost vlastitim medijem
Industrijska civilizacija: tendencija ukidanja prirodno lijepoga (Adorno: promjena paysagea). Ugodno/lijepo kao proizvod industrije zabave: estetiziranje kao anesteziiranje osjetilnosti.
Drukčiji pristupi: Adorno: suvremena umjetnost potrebuje (filozofsku) refleksiju; Marcuse: umjetničko djelo nagovješćuje novo.

Pojmovi: ukus; estetika ružnog, industrija zabave, umjetnost-refleksija; umjetničko djelo-novum.

2.17. TKO JE ČOVJEK

Suvremena filozofijska antropologija približava se povijesno postavljenom pitanju o biti čovjeka: tko je čovjek, kako je sebe uspostavio; pitanja o supstanciji subjektivnosti.
Scheler: položaj čovjeka u svemiru; moderni evolucionizam.
Gehlen: djelovanje objedinjuje "prirodno" i "kulturno".
Levi-Strauss: socijalna antropologija teži spoznaji totalnoga čovjeka
Psihoanaliza: psihički život eminentno je nesvjestan, svijest je sekundarna psihička pojava - dalekosežne posljedice za filozofijski pojam čovjeka.

Pojmovi: priroda-bit čovjeka, subjekt ljudskoga djelovanja, evolucionizam, dualizam, djelovanje kultura, povijest, sinteza spoznaja o čovjeku, Freud, psihoanaliza; nesvjesno.

2.18. FILOZOFIJA POLITIKE

2.18.1. Kraj političke Moderne; spor o liberalizmu

- kritika liberalizma o totalitarnim implikacijama (boljševizam, Carl Schmitt),
- kritika totalitarizma kao osnova slobodne zajednice (K. Popper, H. Arendt, G. Hayak, R. Aron, F. Neumann).

2.18.2. Nastojanja oko nove utemeljenosti političkih institucija

- rehabilitacija prirodno-pravnoga utemeljenja (L. Strauss, E. Bloch),
- ugovorna teorija pravednosti (J. Rawls),
- teorija ultraminimalne države na osnovi opravdanja zaposjedanja (R. Nozick).

Pojmovi: liberalizam, totalitarizam, kritike totalitarizma, prirodno pravo, pravednost, ugovorna (ultra)minimalna država.

2.19. ČEMU JOŠ FILOZOFIJA?

Svaki filozofski odgovor potiče novo pitanje: neprekidivost filozofskoga postavljanja pitanja i otvaranja novih problema u traženju istine novovjekovoj filozofiji konkuriraju znanosti.
Raspad metafizičke i kršćanske univerzalnost (M. Weber)
- mnoštvo raznorodnih odgovora na pitanje o smislu čovjekove egzistencije.
Filozofija traži odgovore (I.) na pitanja o srži znanosti, jezika, tehnike.
Osporavanja uma kao osnove klasičnih filozofij-

skih koncepcija: instrumentaliziranje uma (Horkheimer i Adorno); decentriranost (strukturalizam); destrukcija (Heidegger) i dekonstrukcija (Derrida) tradicionalnoga metafizičkog diskursa; mnoštvo uzajamno nesrodnih motiva (Lyotard) - postmoderna "mekna misao".
Reafirmacija uma: čovjek kao biće jezika, komunikativno konstituiranje uma (K-O. Apel, J. Habermas).

Pojmovi: raspad filozofijskog univerzuma; smisao, egzistencijalno mišljenje; "instrumentalni um"; strukturalizam; dekonstruktivizam; postmoderna; komunikativno djelovanje.

III. DIDAKTIČKE UPUTE

Program je sastavljen od dva dijela, koji se metodski razlikuju: I. dio je kombinacija sistematskoga i povijesnog pristupa filozofijskim pitanjima, u kojem se obrađuju problemi klasične filozofije; II. dio predstavlja izbor tema iz suvremene filozofije. Opredijelili smo se za takvu kombinaciju, jer smatramo da filozofiju nije moguće razumjeti bez poznavanja njenih klasičnih formulacija; s druge strane, smatramo potrebitim upoznati učenike sa suvremenim raspravama u različitim kako filozofijskim disciplinama, tako i filozofijskim orijentacijama.

III. inačica programa

I. SVRHA I CILJ

Cilj je nastave filozofije da učenici upoznaju neka osnovna obilježja i probleme filozofije kao svojevrsnog oblika ljudskog znanja odnosno kao znanosti sui generis, te učiniti učenika djelatnim i relativno samostalnim čimbenikom nastave. Glode sadržaja važno je da učenici usvoje temeljne filozofijske pojmove i steknu uvid u osnovne činjenice iz povijesti filozofije.

II. PROGRAMSKA GRAĐA

1. ZADACI:

Zadaci je nastave filozofije da učenici usvoje neka osnovna obilježja filozofije, kao oblike ljudskog znanja, odnosno kao znanosti sui generis.

2. SADRŽAJI:

2.1. UVOD (4 sata)

1. Na osnovi primjera potrebno je pokazati sličnosti i razlike između filozofije i nekih znanosti.

2. Uvođenje filozofijskih termina i upućivanje na problematiku koja je svojstvena samo filozofiji.

2.2. POVIJESNI PREGLED

(31 sat predavanja i ispitivanja)

1. Antička filozofija

(ukupno 7 sati, od toga 4 sata seminarskog rada)

a) Grčka filozofija do Platona

Ovaj dio nastavnik može ispustiti, jer je cjelokupna građa suviše složena za početnike. Ako nastavnik ipak želi prikazati povijesni nastanak filozofske misli u Grčkoj, može učenicima dati prikaz prvih grčkih škola i njihovih učenja (jonska škola, elećani, Heraklit, pitagorejci i sofisti; ulogu i utjecaj Sokrata obvezno treba prikazati, a preporučuje se da to bude u sklopu prikaza Platonove filozofije). Neka težište ne bude na šarolikosti različitih shvaćanja, nego na odnosu filozofije spram mita te početka znanosti i matematike.

b) Klasična grčka filozofija

(I.) Platon (1 sat sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz "Fedona" i "Države"),

(II.) Aristotel (1 sat sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz prve knjige "Metafizike" i treće knjige "politike").

c) Helenistička filozofija

Osim kratkoga prikaza Platonove filozofije, ovaj dio nije obavezan. Ako nastavnik želi sustavno prikazati ovaj period, preporučuju se sljedeće cjeline: (I.) Akademija ili Platonova škola; (II.) Peripatos ili Aristotelova škola; (III.) Stoička filozofija; (IV.) Epikur i njegova škola; (V.) Antički skepticizam; (VI.) Novoplatonizam; (VII.) Filon (platonizam i židovska tradicija)

2. Srednjovjekovna filozofija

(ukupno 3 sata, od toga 1 sat seminarskog rada)

a) Patristika

Za ovaj dio obavezan je, naravno uz neke osnovne informacije o patristici, samo prikaz Augustina. Ako nastavnik želi učenicima dati sustavniji pregled, preporučuju se ove cjeline: (I.) Odnos prvih kršćana spram filozofije; (II.) Utjecaj filozofije na diskusiju o Sv. Trojstvu; (III.) Augustin; (IV.) Boetije; (V.) Općenito o grčkoj i latinskoj patristici.

b) Skolastika

Za ovaj dio obavezan je, naravno uz neke osnovne informacije o skolastici, samo prikaz Tome Akvinskoga (1 sat sustavnoga prikaza + 1 sat seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Tominih djela "De ente et essentia" i "Summa theologije"). Ako nastavnik želi učenicima dati sustavniji pregled, preporučuju se ove cjeline: (I.) Arapska i židovska filozofija (i njezina posrednička uloga u nastanku skolastičke filozofije); (II.) Rana skolastika; (III.) Sveti Toma Akvinski; (IV.) Ostali predstavnici skolastike.

3. Novovjekovna filozofija

(ukupno 21 sat, od toga 6 sati seminarskoga rada)

a) Renesansa

Obavezan je samo prikaz filozofije Frane Petrića, s nekim osnovnim informacijama o toj epohi. Nastavnik može dati i sustavniji prikaz po sljedećim cjelinama: (I.) Tradicija platonizma i aristotelizma; (II.) Humanizam; (III.) Pridoznanstvena spoznaja; (IV.) Giordano Bruno i Frane Petrić.

b) Utemeljenje novovjekovne filozofije

Obvezno treba sustavno obraditi Descartesa i Spinozu. (I.) Descartes (1 sat sustavnoga prikaza + 1 sat seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Descartesova djela "Discours de la methode"). (II.) Spinoza (1 sat sustavnoga prikaza).

c) *Britanska klasična filozofija*

Za opširniji prikaz preporučuju se ovi filozofi: (I.) Francis Bacon; (II.) Thomas Hobbes; (III.) John Locke; (IV.) George Berkeley; (V.) David Hume. Ako nastavnik ne želi obrađivati sve spomenute filozofe, obavezan je prikazati Locke'a (1 sat sustavnoga prikaza + 1 sat seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Lockeovog djela "Essay concerning human understanding") i Hume'a (1 sat sustavnoga prikaza).

d) *Prosvjetiteljstvo*

Za opširniji prikaz preporučuju se ovi filozofi: (I.) Newton; (II.) Montesquieu; (III.) Rousseau; (IV.) Leibniz; (V.) Bošković; (VI.) Christian Wolff. Ako nastavnik ne želi obrađivati sve spomenute filozofe, obavezan je obraditi Leibniza i Boškovića.

e) *Njemačka klasična filozofija*

Preporuka je da se obrade svi ovi filozofi. Eventualno bi se mogao izostaviti Fichte. (I.) Kant (1 sat sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Kantovih djela "Kritik der reinen Vernunft" i "Grundlegung zur Metaphysik der Sitten"); (II.) Fichte i Schelling (1 sat); (III.) Hegel (1 sat sustavnoga prikaza + 1 sat seminarskoga rada na odabranom tekstu iz prvoga dijela "Enciklopedije").

f) *Filozofija u drugoj polovici 19. st.*

Za opširniji prikaz preporučuju se sljedeći filozofi: (I.) Schleiermacher; (VI.) Nietzsche; (VII.) Dilthey; (VIII.) Comte; (IX.) J.S.Mill. Od toga je obavezan samo jedan filozof, u skladu sa zanimanjem nastavnika i učenika.

g) *Filozofija u 20. st.*

Kao tematske cjeline za opsežniji prikaz preporučuju se: (I.) Novokantovci; (II.) Bečki krug i Popper; (III.) Peirce; (IV.) Frege; (V.) Husserl; (VI.) Scheler; (VII.) Nicolai Hartmann; (VIII.) Heidegger; (IX.) Wittgenstein; (X.) Suvremena analitička filozofija. Od toga su obvezni Frege, Husserl, Heidegger (za 1 sat seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Wittgensteinova djela "Logische Untersuchungen").

2.3. **Sustavni prikaz: osnovni filozofski problemi i pojmovi (27 sati predavanja i ispitivanja).**

Od toga je obvezno prvih pet disciplina (Teorija spoznaje; 2. Ontologija; 3. Etika; 4. Filozofija prava i države; 5. Estetika). Svakoj disciplini valja posvetiti najmanje četiri školska sata (2 sata sustavnoga prikaza + 2 sata rada na odabranom tekstu).

FILOZOFIJSKA DISCIPLINA

POJMOVI KOJE TREBA OBRADITI I USVOJITI

1. Teorija spoznaje

predmet, izvori i vrste spoznaje, predodžba, pojam, ideja, percepcija, razum, um, apriorno znanje, iskustvo i znanje

(2 sata sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Platonova "Fedona i Kantove "Kritike čistog uma").

2. Ontologija

počelo, biće, bit, bitak, egzistencija, supstancija, akcidencija, kategorije, zbiljnost, mogućnost

(2 sata sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada, na odabranom tekstu iz prve knjige Aristotelove "Metafizike" i uvodnoga dijela Heideggerova djela "Sein und Zeit").

3. Etika

dobro, etičke vrednote, sloboda, moralni zakon

(2 sata sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz prve knjige Aristotelove "Nikomahove etike" i uvodnoga dijela Kantove "Kritike praktičnog uma").

4. Filozofija prava i države

prirodno pravo, pravna zajednica i država, demokracija i drugi oblici vlasti, ljudska i građanska prava, trodijelnost državne vlasti, suverenitet i nacionalna država

(2 sata sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Lockeova djela "Second treatise of government" i trećega dijela Hegelove "Enciklopedije").

5. Estetika

lijepo, uzvišeno, prosudba lijepoga, oblici lijepoga i umjetnost

(2 sata sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Platonova "Fedra" i Schellingova djela "System des transzendentalen Idealismus").

Ako nastavnik u skladu s interesom učenika i školskim usmjerenjem želi proširiti sustavni uvod u osnovne filozofske probleme, može odabrati neke od ovih tematskih cjelina.

6. Filozofska antropologija

određenje čovjeka i smisao čovjekova opstanka.

7. Filozofija religije

život, smrt, besmrtnost; Bog - dokazi Božje egzistencije.

8. Filozofija znanosti i prirode

znanstvene metode, hipoteza i teorija, problemi determinizma; pojam prirode, tvar, sila, prostor, vrijeme, kretanje, kozmološka pitanja.

9. Filozofija matematike

postojanje matematičkih objekata, teorije broja, aksiomatika.

10. Filozofija jezika

jezik i mišljenje, teorije značenja, prirodni i umjetni jezici.

III. DIDAKTIČKE UPUTE

Program se provodi u tri koraka. Prvi je opći uvod u filozofiju. Drugi je kratak pregled povijesti filozofije. Treći je sustavna obrada nekih problema iz različitih filozofijskih disciplina.

1. Uvod u filozofiju nastoji pokazati sličnosti i razlike, koje postoje između filozofije i nekih drugih znanosti. Time način učenici stječu uvid u neke osnovne pojmove i probleme filozofije te pristup problemima svojstven filozofiji.

II. U povijesnom dijelu učenici trebaju steći činjenično znanje o pojedinim filozofima i problemima, kojima su se oni bavili. U ovom dijelu treba također na nekoliko značajnih autora osposobiti učenike za rad na tekstu.

III. U trećem dijelu učenici se dublje i šire upućuju u pojedina pitanja filozofijskih disciplina. U ponuđenom programu nastavnik stavlja naglasak na pojedine teme s obzirom na vrst škole, interese i sposobnosti učenika. Nastava se u ovom dijelu izvodi uglavnom na klasičnim filozofskim tekstovima. U ovom se dijelu preporučuje seminarski oblik rada.

Nastavnikova inicijativa u izboru tekstualne građe i njegova uloga moderatora učeničkih rasprava bit će tako dopunjena i mogućnošću da učenici samostalno steknu neku spoznaju o predmetu.

Da se to postigne, neka se navedu prikladni iskazi o nekom problemu ili o nekom pojmu (moguće je da to budu definicije, ali nije nužno) karakteristični za neku od značnosti, koje ćemo usporediti s odgovarajućim iskazima u nekoj filozofiji.

Navedimo sljedeći primjer za definiciju sekunde (prepisat ćemo ga iz tehničke ili neke druge enciklopedije):

U SI sustavu jedinica 1s definirana je kao (otprilike) određena količina zračenja jednoga izotopa atoma C₁₂ (oko 9 mlrd titraja).

Taj ćemo iskaz sada usporediti s Aristotelovom definicijom vremena, iz njegove Fizike:

"Vrijeme je broj kretanja u odnosu na prije i na poslije"

Neće nam biti teško učenike uputiti u neke sličnosti: u oba se iskaza vrijeme opisuje kao interval u kojemu se bilježi neko kretanje, u oba se navodi broj kao određujuća sastavnica, konačno, oba su nam iskaza dana u obliku definicije. No, vidljive su i razlike: dok Aristotel daje općenitu odredbu vremena neovisno o vrsti i veličini kretanja, suvremeni standard točno određuju vrstu kretanja, (titraji atoma cezija) i veličinu (9 mlrd). Nakon toga možemo uputiti na neke načelne razlike (Aristotel donosi pojam vremena, on odgovara na pitanje što je vrijeme, a suvremena znanost definira mjernu jedinicu vremena, koja je prihvaćena konvencijom, čija svojstva iznosi kvantitativno). Da bismo uveli faktor iznenađenja, možemo navesti neke egzotične stavove o vremenu iz Heidegelove Enciklopedije ili Heideggerova Bitka i vremena.

Sličan postupak možemo primijeniti i na nekima drugim primjerima (moguće je navesti različite iskaze o nekim osnovnim pojmovima za određene znanosti - život, duša, broj, priroda, atom, element, jezik, itsl.). Moguće je pritom, uz tekstualne dijelove, unaprijed ih uvoditi u raspravu.

U drugom dijelu (u druga dva uvodna sata) neka se uvedu i neki termini, koji su isključivo filozofijski. Neka se spomenu izrazi, kao što su biće, bitak, supstancija, itsl. U toj fazi učenici trebaju usvojiti neka immanentna obilježja filozofijskoga znanja, koja se vrlo razlikuju od znanja znanosti. U prvom dijelu bila je pokazana srodnost filozofijske i znanstvene problematike, a u drugom treba istaknuti one probleme, kojima se bavi samo filozofija.

Navodeći primjere, treba paziti na mjeru i ne treba iznositi suviše građe, jer se i na malom broju primjera može pobuditi zanimanje i učenička rasprava. Moguće je sav prvi dio uvoda koncipirati kao raspravu o jednom primjeru. Ako se pokaže da je taj pokušaj preozbiljan i pretežak, mogu se uvesti i neki primjeri iz svakodnevnice, ali uvijek tako da se oni pokažu kao dijelovi nekoga znanja ili spoznaje aktivnosti.

Udžbenik pisan po ovom programu morao bi se sastojati od dva glavna dijela. Prvim bi se služilo za pripremanje onoga dijela nastave, koji nastavnik sustavno izlaže s povijesnoga i problematskoga motrišta. Drugi bi dio sadržavao izbor klasičnih tekstova s popratnim objašnjenjima za seminarski rad u kojemu ravnopravno sudjeluju nastavnik i učenici. Budući da će izbor potrebnih tekstova biti pripremljen do veljače 1993., a sustavni dio još kasnije, u ovoj se školskoj godini može privremeno rabiti za predloženi program postojeći udžbenik Borisa Kalina, dok nastavnik može za povijesni dio uporabiti i Windelbandovu i (ili) Bazalinu "Povijest filozofije". Prijevode filozofskih tekstova može se uzeti iz vrlo raširene "Hrestomanije" (kao i njezine prethodnice "Antologije") samo cum grano salis, jer ti su prijevodi vrlo loši. Naime, priređivači su često umjesto s grčkoga i latinskoga prevodili jednostavno s njemačkoga, a osim toga, vrlo tendenciozno miješaju hrvatski i srpski jezik.

Ostala literatura: Za Platonovu "Državu" treba rabiti Kuzmićev, a za "Fedona" Racov prijevod. Za Aristotelovu "Metafiziku", "Politiku" i "Nikomahovu etiku" preporučuju se Ladanovi prijevodi. Tekstove Tome Akvinskoga najbolje je uzeti po Verešovu izboru i prijevodu. Descartesovu "Raspravu o metodi" i Lockeov "Ogled o ljudskom razumu" može se uzeti iz "Antologije" ili "Hrestomanije". Za Kanta se mogu rabiti Sonnenfeldtovi prijevodi. Tako i za Hegela i Schellinga. Za Heideggerov "Sein und Zeit" može se donekle uporabiti Šarinićev prijevod. Wittgensteinove "Philosophische Untersuchungen" još nemamo ni u kakvu prijevodu.

Naputak za provjeru i ocjenjivanje znanja učenika: Vrlo je teško provjeravati stvarno znanje iz filozofije. Autori ovoga programa preporučuju tri ravnopravna načina provjere znanja: usmeno ispitivanje (ovaj vrlo rašireni način provjere znanja u našim školama treba ograničiti), pismeno testiranje (bilo o zadanoj temi širega karaktera, bilo o pojedinačnim kraćim pitanjima) i sudjelovanje u seminarskom radu (pripremanje teksta doma ili djelatno sudjelovanje u čitanju i komentiranju seminarskoga teksta).